

BİR MUHADDİSİN GÖZÜYLE FIKIH VE FAKİH

Yusuf EŞİT*

Öz

Hicri beşinci asırda Bağdat'ta yaşamış olan Hatîb el-Bağdâdî İslâmî ilimlerin birçok alanında eserleri olmakla birlikte hadis alanında meşhur olmuştur. Onun yaşadığı asırda İslâmî ilimler teşekküllerini tamamlamış, her ilmin kendine has literatür ve dili gelişmiştir. Bununla beraber İslâmî ilimler bir bütünün parçaları olmaları hasebiyle bir birleriyle ilişki ve irtibatları bulunmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî bir muhadîs olmasına rağmen sadece rivayetle ilgilenmenin bir bütün olan İslâmî ilimlerden istenilen meyvenin eksik alınmasına sebep olduğunu görmüştür. O hem rivayete hem de dirayete önem vermiş, bu anlamda dönemin sadece rivayetle ilgilenen muhaddislerine dirayete ilgilenmelerini de tavsiye etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî'nin hadisçi özelliğini belirgin bir şekilde yansıttığı *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* adlı usûl eserinde bu anlayışı görülebilmektedir. O, insanlar arasında Peygamber'in gerçek varisi olarak fakihleri görmektedir. Bu sonuca fıkhîta rivayet ve dirayetin beraber olması özelliğinden ötürü varmaktadır. Rivayet ilimleri olan hadis ve tarihte önemli eserler bırakan Hatîb el-Bağdâdî'nin dirayete de vurgu yapması önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma onun fıkîh ve fakîh algısına odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkîh, Fakîh, Muhaddis, Hatîb el-Bağdâdî, El-Fakîh ve'l-Mütefakkîh

FIQH AND FAQİH FROM THE PERSPECTİVE OF A TRADİTIONİST

Abstract

Al-Khatib al-Baghdadi who lived in Baghdad in the hijri fifth century has been famous in the field of hadith despite having lots of works in various fields of Islamic sciences. In the century in which he lived, Islamic sciences completed their formation and each science has developed its own literature and language. However, the Islamic sciences have relations and contacts with one another as they are part of a whole. Although al-Khatib al-Baghdadi was a traditionist he saw that the interested by only al-riwayah is incomplete in the giving of fruit which is as a whole islamic sciences. He gave importance to both al-riwayah and al-dirayah, in this sense he advised the traditionists of that time to be interested in al-dirayah too. This understanding of his can be seen in his work named *El-Faqîh ve'l-Mütefaqîh* trough which he clearly reflects his traditionist aspect. He considers faqihs as true inheritors of the Prophet. He comes to this

Makale Gönderim Tarihi:01.11.2018. Kabul Tarihi: 28.12.2018
Doi: 10.26791/sarkiat.477422

* Dr. Öğrt. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, yusufesit11@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9694-0878

conclusion since fiqh includes both al-riwayah and al-dirayah. It is important that Al-hatîb al-Bağdâdî, who left important works in history and hadith from al-riwayah, emphasized the al-dirayah. Therefore, this study focuses on his perception of fiqh and faqih.

Keywords: Fiqh, Faqih, Traditionist, Al-Khatib al-Baghdadi, El-Faqîh ve'l-Mütefaqîh

GİRİŞ

Hicri birinci asrın sonlarından itibaren şekillenmeye başlayan islamî ilimler,¹ hicri beşinci asırda teşekkülünü tamamlamıştır. Hicri beşinci asır, muhaddîslerin islâmî ilimlerde ağırlığının artık hissedildiği bir dönemdir. Bu asırda Bağdât'ta yaşamış olan Hatîb el-Bağdâdî de İslâmî ilimlerin birçok alanında önemli eserler telif etmiş bir âlimdir. Bununla beraber gerek kendi döneminde gerekse de sonraki dönemlerde şöhret olduğu alan hadîstir. Hadîs usûlü ve hadîs ricâliyle ilgili yazdığı eserler sonraki muhaddîsler için kaynak olmuştur. Onun tarih ve fıkıh alanında da yazdığı önemli eserleri bulunmaktadır. *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* adlı eseri usûl alanında yazılan nevi şahsına münhasır bir usûl eseridir. Onun bu eserinde en çok göze çarpan husus gerek metot olarak gerekse de içerik olarak muhaddîs kimliğinin ağır basmasıdır. Bir muhaddîs olarak onun fıkha ve fukahâyâ bakış açısı dönemin ehl-i rey ve ehl-i hadîs çatışmasında uzlaşmacı tavrı açısından önem arz etmektedir. Biz de Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* adlı eseri çerçevesinde fıkıh ve fakîhe olan yaklaşımını tespit etmeye çalıştık.

1. HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE EL-FAKÎH VE'L-MÜTEFAKÎH ADLI ESERİ

1.1. Hatîb El-Bağdâdî'nin Hayatı

Tam adı Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî² olan Hatîb el-Bağdâdî 392'de³ Mekke-Medine yolu üzerindeki Guzeyye kasabasında dünyaya gelmiştir.⁴ Hatîb lakabını hatiplik yapan babası Ebü'l-Hasen Ali'den⁵ aldığı iddia edildiği gibi kendisinin bu görevi devam ettirmesi sebebiyle aldığı da belirtilmiştir.⁶ Küçük yaşta ilim tahsiline mürebbim dediği Hilâl b. Abdillâh et-Tîbî'nin (v. 422/1012) yanında başlamıştır.⁷ Bu sırada kıraat ilmini öğrenmek için Mansûr el-Habbâl'den (v.

¹ Fuat istemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 20.

² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkîretü'l-Hüffâz*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, III, 221; Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temimî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Mua'llimî ve diğerleri, 1. Baskı Meclisü Dâiretü'l-Me'arifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd 1962, V, 166; Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Takıyüddin es-Sübkî, *Tabkâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud muhammed et-Tanâhî, Abdü'l-Fettâh, 2. Baskı, y.y. h.1413, IV, 32.

³ Zehebî, a.g.e., III, 221; es-Sem'ânî, a.g.e., V, 166; Takıyüddin es-Sübkî, a.g.e., IV, 32.

⁴ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm*, 15. Baskı, Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, I, 172.

⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, thk. Beşâr 'Avâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2002, XIII, 279.

⁶ Mahmud Tahhân, *el-Hâfiz el-Hatîb el-Bağdâdî ve Eseruhu fi 'Ulûmi'l-Hadîs*, Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 1981, s. 30; Mehmet Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, XVI, s.452; Necmi Sarı, *el-Hatîb el-Bağdâdî ve Hadîs İlmindeki Yeri*, 1.Baskı, Ümmülkura Yayınevi, İstanbul 2003, s.12.

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., XVI, 117.

403/1012) onun vefatı sonrası İbnü's-Saydalânî'den (v. 417/1026) ders almıştır.⁸ O, on bir yaşında iken İbn Rezkûye olarak bilinen Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî'nin (v. 412/1021) Bağdat'ta Camiu'l-Medîne'deki hadîs derslerine iştirak etmiş⁹ ve bu dönemde Irak Şâfiî ekolünün kurucusu olarak gösterilen¹⁰ Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den¹¹ (v. 406/1016) ve Ebu't-Tayyib et-Taberî'den¹² (v.450/1016) ders almıştır.

Hatîb el-Bağdâdî üç yıl aradan sonra (406/1015) tekrar hocası İbn Rezkûye'nin derslerine katılmış ve vefat edinceye kadar (412/1021) devam etmiştir. Bu arada Bağdat'ta Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Mehâmilî (v.415/1024) ve Ebû Nasr es-Sabbağ (v.477/1084) gibi meşhur alimlerden hadîs ve fıkıh dersleri almıştır.¹³ Yirmi yaşında iken bölgenin ilim merkezlerine ilim yolculuklarına çıkmıştır.¹⁴

Hicri 423-444 yılları arasında Bağdat'ta kalarak *Târîhu Bağdâd*'ı yazmıştır. Eserini tamamladıktan sonra hac yolculuğuna çıkmış¹⁵ ve hac yolculuğu dönüşü Bağdat'ta Halife Kâim Biemrillâh'ın ilgisine mazhar olmuştur. Ardından Câmî'ü'l-Mansûr'da hadîs okutmaya, *Târîhu Bağdâd*'ı rivayet ederek gerek tedris gerekse telif çalışmalarına devam etmiştir.¹⁶ Fâtımîler'in Bağdat şehrini ele geçirmesinden sonra (h. 450) Dımaşk'a kaçmıştır.¹⁷ Dımaşk'ta Emeviyye Cami'inde ikamet etmiş ve burada Ahmed b. Hanbel'in *Fedâillü's-sahâbe*'si ile İbn Rezkûye'nin *Fedâilü'l-'Abbâs*'ını okuttuğu için şi'iler tarafından öldürülmek istenince Dımaşk'tan ayrılp (459) Sûr şehrine gitmiştir.¹⁸ Hicri 462 yılında Bağdat'a tekrardan dönmüş ve 7 Zülhicce 463 (5 Eylül 1071) yılında Nizâmiye Medresesi yakınındaki evinde vefat etmiştir.¹⁹

Hatîb el-Bağdâdî muhaddîs kimliğiyle şöhret bulmuştur. Onun hadîsçi yönüyle alakalı ulema şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Ebû İshâk eş-Şîrâzî: “*Ebû Bekr Hatîb, hadîsi bilme ve ezberleme hususunda Dârekûtî ve onun gibilerine (muhaddîslere) benzer*”.²⁰

El-Mu'temen es-Sâcî: “*Bağdat Dârekûtî'den sonra Ebû Bekr Hatîb'ten daha hafiz birini çıkarmamıştır*”.²¹

⁸ Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatîbi'l-Bağdâdî fî Târîhi Bağdâd*, Dâru Tîbe, Riyad 1985, s. 30; Sarı, a.g.e., s. 14.

⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 211; Ebû'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ-Mustafâ Abdulkadir 'Atâ, 1. Baskı Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992, XV, 149; Tahhân, a.g.e., s. 32.

¹⁰ Davut EŞİT, *Hicrî IV-V. Asırlarda Irak-Horasan'da Şâfiî Fıkıh Usûlünün Gelişimi*, Ankara Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017, s. 83-87.

¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., VI, 20.

¹² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., X, 491.

¹³ Sarı, a.g.e., s. 16.

¹⁴ İlim yolculukları için bk. Kandemir, a.g.e., XVI, s. 453; Sarı, a.g.e., s. 16-18; Abbâs Ali Hamid el-Ubeydî, *el-Menhecü'l-Usûli li'l-Hatîb el-Bağdâdî fî Kitâbihi el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirasât el-İslâmiyye, Irak 2012, s. 33-40.

¹⁵ Kandemir, a.g.e., XVI, s. 453; Sarı, a.g.e., s. 18; el-Ubeydî, a.g.e., s. 33.

¹⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-'Alâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, X, 175; Kandemir, a.g.e., XVI, s. 453; Sarı, a.g.e., s. 20; el-Ubeydî, a.g.e., s. 36.

¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*, Dârü'l-Hadîs, Kahire 2006, XIII, 421; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer b. Kesîr b. el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, 1. Baskı, Dâru İhyâyi't-Türâsi'l-Arabî, y.y. 1998, XII, 11.

¹⁸ İbn Kesîr, a.g.e., XII, 12; Kandemir, a.g.e., XVI, s. 454; Sarı, a.g.e., s. 24; el-Ubeydî, a.g.e., s. 38.

¹⁹ Kandemir, a.g.e., XVI, s. 454; Sarı, a.g.e., s. 25; el-Ubeydî, a.g.e., s.39-40.

²⁰ Zehebî, a.g.e., XIII, 421; Takıyüddin Sübkî, a.g.e., IV, 32.

İbn Mâkûla: “*Hatîb, Resulüllâh’ın hadîslerini ezberlemek, öğrenmek, sağlam olarak tespit etmek, illet ve isnatlarında uzman olmak, sahihini, garibini, ferdini, münkerini ve atılmış olanlarını bilme hususlarında tanıdığımız seçkinlerin sonuncusudur. Ebu’l-Hasen ed-Dârekûtî’den sonra Bağdat’ta Hatîb gibi bir başka âlim yetişmemiştir.*”²²

Sem’ânî: “*Tartışmasız asrının imamı, vaktinin hafızıydı. Yaklaşık yüz eser telif etmiştir. Muhaddîsler için umde idi.*”²³

Zehebî bir eserinde onu “*Büyük hâfız, Irâk ve Şâm’ın muhaddîsi*”²⁴, diğerinde “*zamanının muhaddîsi... hâfızların sonuncusu*”²⁵ şeklinde tanıtmaktadır.

Görüldüğü üzere Hatîb el-Bağdâdî yaşadığı asırda bile hadîsçi kimliği ile şöhret bulmuş ve önemli bir muhadîs olan Dârekûtî üzerinden hadîsçi yönü ispat edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Fıkıh ve tarih ilimleriyle olan ilgisi ve bu alanlardaki telifatlarına rağmen şöhret bulduğu alan hadîstir.²⁶

1.2. Hatîb el-Bağdâdî’nin el-Fakîh ve’l-Mütefakkîh Adlı Eseri

Hatîb el-Bağdâdî’nin hadîsçi kimliğini fıkıh usûlü eseri olan *el-Fakîh ve’l-Mütefakkîh* adlı eserinde de görmekteyiz. Eserinde ele aldığı konular ve konuları ele alış tarzı o döneme kadar şekillenen usûl yazımından farklı olarak kendine özgüdür. Eserinde yer verdiği fıkıh ilminin değeri, bu ilimle iştiğalin hükmü, cedel, fıkıh öğrenim ve öğretimdeki adab v.b konular kendi döneminde yazılan usûl eserlerinde bulunmayan yeni konulardır. Hatîb el-Bağdâdî konuları da işlerken konu başlığı ile ilgili hadîs, sahabe ve ulemadan rivayetleri senetleriyle birlikte serdetmektedir. Bu, hadîs ehlinin hadîs eserlerinde takip ettiği bir metottur. Hatîb el-Bağdâdî’nin böylece hem metodik olarak hem de içerik olarak yazıla gelen usulden farklı muhaddîs kimliğinin ağır bastığı bir usûl yazdığı söylenebilir. Bu şekildeki bir usûl yazımını mütekelim-fukahâ grublarından biri içerisinde değerlendirmek güçtür. El-Ubeydî, gerek Hatîb el-Bağdâdî’nin Şâfi’î olup mezheb imamının görüşlerini eserinde desteklemesi ve gerekse eserinde kimi kelâmî konulara yer vermesi sebebiyle *el-Fakîh ve’l-Mütefakkîh*’i mütekelim usûlü kapsamında değerlendirmektedir.²⁷ Ancak Şâfi’înin risâlesinin mütekelim usûlü kapsamında oluşu bile tartışmalı iken salt Şâfi’î olması ve Şâfi’î’nin görüşlerini desteklemesi onun eserini mütekelim usûlü kapsamında değerlendirme için bir ölçüt olmaz. Öte yandan kendisinin kelâmî konulara çok az ve usûl tartışmalarından bağımsız olarak yer vermesi nedeniyle *Tarikâtü’s-Şâfi’iyye* olarak da bilinen mütekelim metodu kapsamında değerlendiremeyiz. Mütekelim usûlcülerinin en önemli özelliği olarak belki kelamcı yanlarını usûle yansıtmaları²⁸ ve kimi kelâmî tartışmalara kendi görüş ve bakış açılarına göre katılıp usûl eserinde usûl konuları içerisinde yer vermeleridir. Bu hususun Hatîb el-Bağdâdî’de olduğunu söylemek güçtür. Diğer taraftan furû’ örneklerine yer vermediği için *Tarikâtü’l-Hanefiyye* olarak da nitelendirilen fukahâ usulü kapsamında olduğu da söylenemez. Bu esere, ehl-i hadîsin

²¹ Zehebî, a.g.e., XIII, 421; Takıyüddin es-Sübkî, a.g.e., IV, 31.

²² Zehebî, a.g.e., XIII, 421; Takıyüddin es-Sübkî, a.g.e., IV, 31.

²³ Sem’ânî, a.g.e., V, 166.

²⁴ Zehebî, a.g.e., III, 221.

²⁵ Zehebî, a.g.e., XIII, 419.

²⁶ Kandemir fıkıh sahasında çalışmalar yapmasına ve ileri gelen Şâfi fakihlerinden olmasına rağmen muhaddîsliğinin fakihliğinden üstün olduğunu söylemektedir. a.g.e., XVI, s. 454.

²⁷ el-Ubeydî, a.g.e., s. 84-85.

²⁸ Kelamcılarının usûl alanında eser yazma sebepleri için bk. Eşit, a.g.e., s. 99-106.

bir usûl yazımı denemesi olarak bakılması yerinde bir değerlendirme olacağı kanısındayız.

2. FIKIH VE FIKIH USULÜNÜN TANIMI

Hatîb el-Bağdâdî, fikhın sözlük anlamını bilmek olarak tanımlamaktadır.²⁹ Bu husus fikhın tanımını zikretmek için aktardığı rivayetlerde³⁰ açıkça görülmektedir. Bu rivayetlerdeki ortak husus, fikhın anlamının “anlamak” ve “bilmek” şeklinde tarif edilmesidir. Her bilgi anlamayı gerektirdiği, her anlama da bilgiyi gerektirdiği için bilgi ve anlama birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

O, fikhı terim olarak şöyle tanımlamaktadır: “*Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Fakîf el-Fîrûzâbâdî (eş-Şîrâzî)’den duydum ki fıkıh: ictihâd yoluyla ulaşılan şer’î amelî hükümleri bilmektir.*”³¹

Bu tanımını eserinde zikretmesi aynen katıldığı anlamındadır. Bu tanım bilgi olarak tanımladığı fikhın sözlük anlamıyla da uyumludur. Ancak her türlü bilgiyi fikhın kapsamından çıkarmaktadır. Bu tanıma göre ulaşılan bilginin fıkıh kapsamında olabilmesi için iki şart gerekmektedir. Birincisi bilginin şer’in amel alanına ilişkin olması; İkincisi ise ictihâdla ulaşılmış olması gerektiğidir. İctihâdla ulaşılmayan bilgiler fıkıh olarak isimlendirilmemektedir. Bu tanım hem Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin (v. 476/1083) hem de Hatîb el-Bağdâdî’nin çağdaşı olan Cüveynî’nin (v. 478/1085)³² de fıkıh tanımıdır. Onlardan önce fikhı ictihâd ve istinbât ile ulaşılan bilgiler olarak tanımlayan İbn Fûrek’tir (v. 406/1015).³³ Ancak İbn Fûrek tanımında “amel” kaydını

²⁹ Tanım ile alakalı rivayetler için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, thk. Ebû Abdîrrahman Adil b. Yusuf, 1. Baskı, Dârü İbni'l-Cevzî, Suud 1996, I, 189-190.

³⁰ Ebû'l-Feth Ahmed b. Ali b. Muhammed en-Nühas-Hüseyn b. Ali b. Ubeydullah el-Üsâmî-Musa b. El-Kâsım b. Musa b. El-Eşyebel-Kâdî-Sa'leb: Ahmed b. Yahya en-Nahvî dedi ki: “*Adamın fikhı kemale erdiğinde 'fekuhe', fikihtan az bir şey öğrendiğinde ise 'fekihe' söylenir.*” Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 189. Ebû'l-Hasan: Muhammed b. Abdü'l-vâhid b. Muhammed b. Ca'fer- Ebû Ömer: Muhammed b. El-Abbâs el-Hazzâz- Ubeydullah b. Abdurrahman es-Sükrî- Ebû Muhammed: Abdullah b. Müslim b. Kuteybe dedi ki: “*Fıkıh sözlükte fehml/anlama demektir. Falan benim sözümü anlamadı (يفقه) diye ifade edilir. Allah teala da şöyle buyurmuştur: 'Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini fiketmezsiniz.' (el-İsrâ 44) yani anlamazsınız. Sonra ilme fikh denmiştir. Çünkü ilim anlamakla olur. Alime de fakih denmiştir. Çünkü alim de ancak fehmiyle öğretir. (bu şekilde kullanım) Araplar'da bir şeyin sebebinin ismini almasıdır.*”

Hasan b. Ebî Bekir, Muhammed b. El-Hasan İbn Ziyâd el-Mukrî en-Nekkâş, Muhammed b. Alî es-Sâîğ-Muhammed b. Muaviye-İbn Lehî'e-'Atâ İbn Dînâr “*Sa'id b. Cübeyr'e dinde tefaküh sorulmuş ve demiş ki: Allah'ın emrini, nehyini bilmek, Nebi'nin sünnetini bilmeye dair emrini bilmek,ve bildiğini muhafaza etmek. İşte dinde fikh budur*”

Ali b. Ebî Ali el-Basrî-İsamîl b. Sa'id b. İsmail b. Süveyd el-mu'addel-Ebû Bekir: Muhammed b. el-Kasım el-Enbârî dedi ki: “*Adam fakihtir sözlerinin anlamı alim olmasıdır. Her bir şeyi bilen onda fakihtir.....arapların fakihî demek arapların alimi demektir. Bundan ötürü Allah'ın 'dinde fakih olsunlar diye' (et-Tevbe: 122) sözünün anlamı alim olmak demektir.*”

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, Şîrâzî'nin tanımını kendisinden işittiğini ifade ederek aktarmaktadır. a.g.e., I, 190. Şîrâzî'nin tanımını için bk. *el-Lüma' fi Usûli'l-Fikh*, thk. Abdülkâdir el-Hatîb el-Hasanî, 1. Baskı, Dârü'l-Hadîs el-Kâtaniye, Beyrut 2013, 82.

³² İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâif en-Nisâbü'rî, *el-Varakât*, İbn Ferkâh'ın Şerhü'l-Varakâtiyle birlikte, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Lübnan 2010, s.12. Ancak O el-Burhân adlı eserinde fikhı “şer’î hükümleri bilmek” olarak tanımlayarak fikhı sözlük anlamına uygun olarak bilgi şeklinde tanımlarken söz konusu bilginin ilişkin olduğu alan (amelî-itikadî-ahlakî) ve bilginin değeri (kat’î-zannî) daha geniş tutmuştur. *el-Burhân*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, 1. Baskı, Katar h.1399, I, 85.

³³ İbn Fûrek'in fikhı tanımını şöyledir: “*Fikhın tanımı: O, ictihâd ve istinbât ile ulaşılan şer’î hükümleri idrak etmektir.*” Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nisâbü'rî, *Kitâbü'l-Hudûd fi'l-Usûl*, 1. Baskı, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1999, 139.

koymamakta ve fıkıhı şer'î hükümlerin tümünü kapsayacak şekilde tanımlamaktadır. Bununla beraber bu tanımlarda ortak olan nokta, zorunlu olarak bilinen ile ictihâd yoluyla ulaşılan bilgi ayırımının yapılması ve fıkıhı, ictihâd ile ulaşılan bilgi kapsamında değerlendirmeleridir. Bu aynı zamanda fakihin görev alanının ictihâdî konular olduğunu göstermektedir.

3. FIKIH VE FAKİHİN DEĞERİ

Hatîb el-Bağdâdî, fıkıh ile işigali kimi ibadetlerden üstün görmektedir. O, fıkıh öğrenimi ve öğretiminin cihattan,³⁴ nafile namazdan,³⁵ malın tasadukundan daha değerli olduğuna³⁶, Kur'an öğretimi ile fıkıh öğretiminin salât olduğuna³⁷ dair rivayetleri aktarır.

Fıkıhla işigal kimi ibadetlerden üstün olunca fukahâ da abidler'den daha hayırlı olmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî bunu ifade eden rivayetler aktarır.³⁸ O, ibadet-fıkıh ilişkisi hakkında şu değerlendirmeyi yapar: *"İbadet ancak tefekkuhten sonra sahih olur."*³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, bir sonuç olan bu değerlendirmesini zikrettiği rivayetlere dayandırmaktadır.⁴⁰ Böylelikle ibadetin kendisinin sıhhatinin bile fıkıhı bilmeyi gerektirdiğini bu açıdan fıkıhın sıhhat ölçütü olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî, fıkıh-ibadet ilişkisi anlayışını fıkıh meclislerinin faziletine dair başlıkta da sürdürür. O, gerek ayette geçen ve gerekse hadîste geçen Allah'ı zikredip dua edenlerin kurduğu meclisin fıkıh meclisi olduğuna dair görüşleri aktarır. Örneğin

³⁴ Ebû Sa'îd b. Ebî Hesnuhey el-İsfahânî-Ebû Ca'fer: Ahmed b. Ca'fer b. Ma'bed es-Simsâr- Yahyâ b. Mutarrif-Suleymân b. Dâvud-Ebû Abdullah el-Ezdî-Muhamed İbn Mutarrif-İsmâil-Sa'îd el-Mukrî-Ebû Hureyre şöyle demiştir: *"Emir ve nehiy ilminden bir bab öğrenmem Allah yolunda yetmiş gazveye iştirakten daha sevimlidir"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 102.

³⁵ Ebû Nasr: Abdül-Vehhâb b. Abdullah b. Ömer-Ebû Süleymân Myhammed b. Abdullah er-Rebi'î-Abdullah b. Muhammed el-Bağâvî-İbrahim b. Hânî Ahmed b. Hanbel'e şöyle sordu: *"Akşam oturup istinsah yapmam mı nafile namaz kılmam mı sana daha sevimlidir."* Ahmed b. Hanbel şöyle cevap verdi: *"İstinsah edip dini öğrenmen bana daha sevimlidir"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 104.

³⁶ Ebû Sa'îd-Ahmed b. Ca'fer b. Ma'bed-Ebû Heysem: Yahyâ b. Mutarrif-Süleymân b. Dâvud, Fudayl b. İyaz-Hişâm-Hasan dediki: *"İlimden bir bab öğrenip bir Müslümana öğretmem Allah yolunda infak edeceğim tüm dünya malından daha sevimlidir"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 102.

³⁷ Ebû Bekir el-Burkânî-Muhammed b. Muhammed el-Haccâcî-Muhamed b. İshâk b. Hüzeyme-Hüseyin İbn Seleme b. Ebî Kebşe-Muhammed b. Bekr-Hümejd el-Kindî-Yahya b. Ebî Kesîr dedi ki: *"Fıkıh öğretmek salattır. Kur'an öğretmek de salattır"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 103.

³⁸ Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî-Muhammed b. Hüseyin el-Âcûrî-Ebû'l-'Abbâs: Ahmed b. Mûsâ b. Zencûyeh el-Kattân-Hişâm b. 'Ammâr ed-Dımaşkî-Hafs b. Ömer-Osman b. 'Atâ-Ebû'l-'Atâ-Ebû Derdâ-Resulüllâh dedi ki: *"Âlimin âbide üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 105.

Hasan b. Ebî Bekr- Ahmed b. İshâk b. Nihâb-Hasan b. Ali es-Sirrî-Ahmed b. Hüseyin el-Lehebî-Ebû Damra: Enes b. İyâz-Muğîre-İbn Ebî Revvâd: *"Bir adam Rasullullah'a (s.a.v) biri Allah'a ibadet eden diğeri farzların dışında başka ibadet etmeyip insanlara ilim öğreten iki kişiden bahsetti. Rasullullah (s.a.v) de: 'Âlimin âbide üstünlüğü benim sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir' buyurdu"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 106-107.

Ebû Sa'îd: Muhammed b. Musâ es-Sayrafi-Ebû'l-'Abbâs: Muhammed b. Ya'kub el-Essam-Hârûn b. Süleymân el-İsfahânî-Abdurrahman b. Mehdî-Muhammed b. Nadr el-Hârisî-Rebi' İbn. Hüseyim şöyle buyurdu: *"Fıkıh öğren sonra inzivaya çekil"*. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 107.

Hasan b. Ali el-Cevherî-Ebû Ubeydüllâh: Muhammed b. 'İmrân b. Musâ el-Mirzabânî-ahmed b. Muhammed b. İshâ el-Mekkî-Muhammed b. Kâsım b. Hellâd-Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhir şöyle rivayet edilir: *"İlim amelden daha üstündür. Geceyi ibadetle geçiren rahibin sabaha şirke düştüğünü görmez misin?"* Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 109-110.

³⁹ "ولا تصح العبادة الا بعد التقه", Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 107.

⁴⁰ Rivayetler için bk. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 107-110.

“Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol” (el-kehf: 28) ayetinde geçen dua edenlerin oluşturduğu meclisin fıkıh meclisi olduğuna dair görüşü aktarır.⁴¹ Rivayetleri tenkide ve yoruma tabi tutmadan eserinde yer vermesi aynen katıldığı anlamındadır. Dolayısıyla ayette teşvik edilen meclisin fıkıh meclisi olduğuna kendisinin de katıldığını söyleyebiliriz.

Hatîb el-Bağdâdî Resulullâh’ın “Güneş doğuncaya kadar Allah’ı zikreden bir kavimle oturmam, güneşin üzerine doğduğu şeylerden bana daha sevimidir. İkindiden güneş batıncaya kadar (Allah’ı zikredenlerle oturmam) şunlardan bunlardan bana daha sevimidir” dediği şeklindeki hadîsi aktardıktan sonra Yezîd Rakkâşî’nin, Enes b. Mâlik’in bu hadîsi rivayet ederken kendisine dönüp söylediği şu söze yer verir: “Vallahi bu (hadîste övülen davranış) senin ve arkadaşlarının yaptığı değildir. Ancak onlar (hadîste geçenler) Kur’ân’ı ve fikhî öğretenlerdir.”⁴²

Hatîb el-Bağdâdî fıkıh meclisinin zikir meclisinden faziletli olduğuna dair farklı varyantları bulunan şu rivayete de yer verir: “Nebi (s.a.v) meclise girdiğinde biri fikhî öğretenlerin diğeri Allah’ı zikir edip onu arzulayanların oluşturduğu iki grup görür ve şöyle der: İki grup ta hayır üzeredir. Biri diğerinden daha hayırlıdır. Biri Allah’ı dua edip onu arzulamaktadır. Allah isterse onlara verir isterse vermez. Ancak şunlar öğreniyor ve cahillere öğretiyorlar. Bende ancak muallim olarak gönderildim” diyerek yanlarına oturur.⁴³ Bunun yanında fıkıh meclislerini cennet bahçesi olarak niteleyen rivayetler de aktarır.⁴⁴

Son rivayet ile yukarıdaki rivayetleri bir bütün olarak ele aldığımızda Hatîb el-Bağdâdî’nin fıkıh ile işigali Allâh’ı zikretmekten daha hayırlı gördüğü; ayetlerde övülen ve teşvik edilen zikir ve dua meclislerinin fıkıh meclisi olarak yorumladığı anlaşılmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî fıkıh ilmini öğrenmenin hükmünü ilim öğrenmenin hükmü üzerinden ele alarak bir sonuca varmaya çalışır. O, Konuyla alakalı olarak Rasûlullâh’ın (s.a.v) “İlim talep etmek her mümin üzerine farzdır”⁴⁵ hadîsini ve bu hadîse dair görüşleri aktarır.⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî bu hadîste kast edilen ve farz olduğu belirtilen ilmin namaz, oruç, haram, hadler ve diğer hükümler olduğunu belirtir. O, bu hadisle kast edilen farz ilimle alakalı tevhit ilmi olduğuna; bir beldede kimse yerine getirmediğinde herkese farz olduğuna dair görüşleri aktarır. İlimin ilk etapta kifâi farz olduğu akabinde aynıye dönüştüğü şeklindeki bu ikinci görüş, İbn Uyeyne’ye dayandırılmaktadır.⁴⁷ Bu görüşe karşı çıkan Hatîb el-Bağdâdî, Allah’ın varlığı birliği, sıfatları gibi kelimî konuların niyabet kabul etmediğini; dolayısıyla bu bilgileri bilmenin herkese farz olduğunu

⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 92. Yine Dahhâk’ın “Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz kitap” (Âli ‘İmrân: 79) ayetinde kastedilen fıkıh öğretiminin yapıldığı meclis olduğuna dair görüşünü aktarır. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 96.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 88-90.

⁴³ Eserin muhakkiki bu rivayetlerin isnatlarını zayıf olarak nitelemektedir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 88

⁴⁴ Rivayetler için bk. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 93-96.

⁴⁵ İbn Mace, Mukaddime, 17. Bağdâdî, bu hadîsin “ilim” yerine “fikh” kelimesinin geçtiği farklı varyantlarını da aktarır: “Fıkıh talep etmek her Müslüman üzerine farzdır”, “dinde tefakküh her Müslümanın hakkıdır”, “fıkıh talep etmek her Müslümana farzdır”. Bu rivayetler, Hatîb el-Bağdâdî’nin ilmi niçin fıkıh olarak anladığı hakkında bilgi vermektedir. Ancak eserin muhakkiki Ebû Abdurrahman ilk rivayetin isnadının zayıf, ikincisinin uydurma üçüncüsünün ise isnadının zayıf ancak liğayrihi sahih olduğunu söylemektedir. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 169

⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 168-173.

⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 170.

belirtir. Ancak o, İbn Uyeyne'nin kifâî olduğunu söylediği ilmin, fûru'a ilişkin fikhî hükümler olması gerektiğini söyler.⁴⁸

Hatîb el-Bağdâdî daha sonra farz olan ilmin kişinin kendisine gereken zamanda gerektiği kadarını bilmesi ile kayıtlandırılan görüşü aktarır. Bu görüşe göre kişinin halinin gerektirdiği kadarını bilmesi farzdır. O, bu görüşü Abdullâh İbn Mübârek'ten aktarılan rivayetle izah etmeye çalışır. Abdullâh İbn Mübârek'e göre malı olmayanın zekâta ilişkin hükümleri bilmesi gerekmez. Ancak malı olduğunda malından ne kadar zekât çıkarması gerektiğini bilmelidir.⁴⁹ Bu şekilde hadîsin anlaşılması ile alakalı olarak üç farklı görüş aktarmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî herkesin Allah'ın farz kıldıklarından ictihâdlarının el verdiği ölçüde kendilerine lazım gelenleri bilmelerinin vacip olduğunu belirtir. Kişinin bilmesi gerektiği konuları da şu şekilde sıralar: Taharet, namaz, oruç, yiyecek-içecek-giysi-mal-kan ve evlenilecek karşı cinslerden kendisine helal olan ve haram olanlar. Hatîb el-Bağdâdî kişinin bütün bu hususlarda cehalet gösteremeyeceğini belirtir. O, Müslüman çocuklarının buluşa ermeden, sonradan Müslüman olan ergenlerin ise Müslüman olur olmaz bu hükümleri öğrenmelerini gerekli görür. Hatîb el-Bağdâdî, bu ilimleri eşlerine öğretmeleri için devlet başkanının kocalara baskı yapabileceğini ve bu ilimlerin insanlar tarafından bilinmesini sağlamanın devlet başkanına farz olduğunu belirtir.⁵⁰

Hatîb el-Bağdâdî'nin yukarıda bilinmesi gerekenler kapsamında değerlendirdiği konular fikhî eserlerinde yer alan konulardır. Ancak herkesin bilmesi gerektiği şeklinde sıraladığı bu konular, bireylerin hayatlarında çokça yer alan helal ve harama ilişkin hükümlerdir. Bu hükümler ictihâd ile ulaşılan bilgiler kapsamında olmadığından kendisinin yaptığı fikhî tanımı kapsamına da girmemektedir. Kendisinin yaptığı tanım, müctehidlerin ilgi alanındaki bilgileri kapsarken bu bilgiler ictihâd gerektirmeyen bilinmesi gerekli bilgileri kapsamaktadır.⁵¹

Yukarıda İbn Uyeyne'nin görüşüne getirdiği yorum ile bu yaklaşımı arasında tutarlılık olduğu görülmektedir. Şöyle ki yaptığı yorumda fikhî, kifâî farz olarak değerlendirmektedir. İctihâd alanı olarak gösterdiği fikhî uğraşısını kifâî farz olarak görürken, bilinmesi ictihâda dayalı olmayan bilgileri ise her kesin bilmesi gereken fikhî tanımı dışında değerlendirir. Böylece Hatîb el-Bağdâdî "*İlim talep etmek her mümin üzerine farzdır*" hadîsine kendince bir açıklık kazandırmış ve kelama ilişkin konular ile yukarıda yer verdiği fikhî ilişkin konuları herkesin öğrenmesi gereken farzlar olarak görmekte ve söz konusu hadîsi bu çerçevede ele almaktadır. Esasında bu hadîs aynı zamanda bilinmesi gerekli olan konuların neliği sorusuna cevap sadedinde ilmihallerin doğmasına sebep olmuştur.⁵² Nitekim Hatîb el-Bağdâdî bu hadîse dair şu görüşü

⁴⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 171.

⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 171-172.

⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 173-174.

⁵¹ Fikhî ilminde bilgi tartışmaları için bk.: Davut Eşit; Muhammet Enes Kala, "Onüçüncü Yüzyıl İslâm Hukuk Felsefesinde Bilginin Mahiyeti -Âmidî ve Zerkeşî Örneği-" *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara 2014, 188-209; Davut Eşit, "Klasik Dönem Fikhî Usûlü Eserlerinde Bilginin Kısımları", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi*, cilt: 10, sayı: 1, 2018, ss. 43-155.

⁵² Bu hadîsin ilmihal olarak yorumlandığına dair değerlendirme için bk. Hatice K. Arpağuş, "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmiş ve Fonksiyonu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, s.28

sahibine nispet etmeden (قيل) aktarır: “İlm-i hâli için cahil kalamayacağı şeyleri öğrenmesi her bir kişiye farzdır”.⁵³

Erken dönemden itibaren hem ilm-i hâl kavramının kullanılması ve bu kapsamda yer alması gereken konuların neliğinin tartışılması ve hatta bunun eğitimi içinde devletin sorumluluk ve yetkisinden bahsedilmesi önemlidir. Hatîb el-Bağdâdî'nin yukarıdaki aktarımları onun bir ilm-i hâl yazması halinde eserinde hangi konulara yer vereceğinin ip uçlarını da bizlere sunmaktadır.

4. DİNÎ ANLAMA MERTEBELERİNDE FUKAHÂNIN YERİ

Hatîb el-Bağdâdî bu başlık altında Hz. Peygamber'in şu hadîsini aktararak fukahânın dini anlamadaki yerini izah etmeye çalışır:⁵⁴

Hz. Peygamber şöyle buyurdular: “Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidayet misali, bir araziye düşen yağmur gibidir. Bazı araziler var, tabiatı güzel olup, suyu kabul eder, bol bitki ve ot yetiştirir. Bir kısım arazi de var ki münbit olmayıp ot bitirmez ancak suyu tutar. Onun tuttuğu su ile Cenab-ı Hakk insanları yararlandırır. Bu sudan kendileri içerler, hayvanlarını sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir araziye daha isabet eder ki, bu ne su tutar ne ot bitirir. Bu temsilin biri Allah'ın dininde ilim sahibi kılınana delalet eder, böylesini Allah benimle göndermiş olduğu hidayetten yararlandırır; yani hem öğrenir, hem öğretir. Temsilden biri de, buna iltifat etmeyen Allah'ın benimle gönderdiği hidayeti hiç kabul etmeyen kimseye delalet eder.”⁵⁵

Hatîb el-Bağdâdî Rasûlullâh'ın bu hadîste fakîh ve muteffakih mertebelerini topladığını belirtir.⁵⁶ Ona göre Peygamber bu hadîsinde üç grup insandan bahsetmektedir. Hatîb el-Bağdâdî, Peygamber'in münbit araziler olarak tasvir ettiği grubu fakîh olarak niteler. Bu araziler suyu kabul etmekte ve bu arazilerde bol bitki yetişmektedir. Hatîb el-Bağdâdî bu arazi ile kast edilenin rivayet edilenleri zabt edip manalarını kavrayan ve ihtilaflı olanları Kitâb ve Sünnet'e arz edenler olduğunu belirtmektedir. Ona göre kurak ancak suyu tutup insanların bu sudan yararlanmasını sağlayan arazi ile rivayetleri sadece hıfz edip aktaranlar kast edilmektedir. Hatîb el-Bağdâdî bu grubun rivayetleri hıfz ettiğini, rivayetlerde anlam itibariyle tasarruflarda bulunmadan ve rivayeti değiştirmeksizin diğer insanlara ulaştıran kimseler olduğunu belirtir. Bu grup tebliğ işlevi görerek anlama ihtimali olan başka insanlara rivayetleri olduğu gibi aktarmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî, “Bir kısım tebliğ edilen, dinleyenden daha anlayışlıdır. Bir kısım fıkıh taşıyıcısı ise fakih değildir” hadîsini de bu grup için delil olarak zikreder. Ne suyu tutan ne de suyu taşıyan arazi temsili ile ise cahil kimseleri kastetmektedir. “Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat... Onun durumu şöyle bir köpeğin durumu gibidir ki;...” (el-'Araf: 175-176) ayetlerinden yola çıkarak ilimi hor görmek suretiyle ondan yüz çevirenlerin Kur'ânda köpeklere benzetildiğini belirtir.⁵⁷

Hatîb el-Bağdâdî, bu hadîs ve akabinde getirdiği yorumlarla insanları üç grupta değerlendirmektedir. Birincisi ve mertebeye en üstünü kendisinin de belirttiği üzere fakihlerdir. Onlar hem dinin aktarılmasında hem de anlaşılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Hadîste geçtiği üzere Peygamber'in hidayet görevi dini başkalarına

⁵³ “أَنْ عَلَى كُلِّ أَحَدٍ فَرَضًا أَنْ يَتَعَلَّمَ مَا لَا يَسَعُهُ جِهْلُهُ مِنْ عِلْمِ حَالِهِ” Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 171.

⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 179.

⁵⁵ Buhâri, İlim, 20; Muslim, Fedâil 15 (2282).

⁵⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 180.

⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 180-181.

öğrettiklerinden ötürü bu sınıfa verilmiştir. Bu grup fıkıh ilmi ile iştigal eden fakihlerdir. İkinci grup ise rivayet ile ilgilenen alimlerdir. Kendisi bu grup için “taife” nitelemesini kullanır ve herhangi bir ilim erbabına nispet etmez. Ancak bu kesimin hadîs rivayeti ile iştigal eden muhaddîsler olduğu açıktır.

Muhaddîs olarak bilinen Hatîb el-Bağdâdî'nin fikhî ve onunla iştigal eden fakihleri mertebeye en üst sırada kabul etmesi muhaddîs kimliğiyle tezat teşkil etmemektedir. Nitecede bu şekilde bir sonuca varırken hareket noktasını hadîs teşkil etmektedir. Hatîb el-Bağdâdî ehli hadîse nasihatlerde bulunduğu risâlesinde hadîsçinin sadece rivayetle yetinmemesini, anlamını bilerek rivayette bulunmanın daha uygun olduğuna dair rivayetleri aktarır. Söz konusu bu rivayetlerden ikisi şunlardır: “(Hadîsi) bilenler olunuz, nakledenler değil. Yorumunu bildiğiniz bir hadîs, rivayet ettiğiniz bin hadîsten daha faydalıdır.”⁵⁸ “Bil ki çok hadîs yazma ve rivayetle kişi fakih olamaz. Kişi ancak hadîsin manalarını anlamaya çalışarak ve üzerinde derin ve etraflıca düşünerek fakih olur.”⁵⁹ Bu yaklaşım onun muhaddîs kimliğinin fikhîla yoğrulması ile ortaya çıkan ve salt rivayete dayanan bir ilmî anlayışı doğru bulmayan bir yaklaşımdır. *El-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* adlı eserinde her konu başlığı altında ilintili rivayetleri serdederken aynı zamanda ihtiyaç duyduğu zaman kendisinin açıklamalar yapması bu anlayışının bir sonucudur. Tefakkuha (fıkıh öğrenme/dinde bilgi sahibi olma) özel ilgisi olduğu ve rivayet işi ile uğraşanları bu alana sevk etmeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Farklı eserlerinde ortaya koyduğu tavır aynı olup tutarlılık göstermektedir. Hem rivayet hem de dirayeti barındıran fikhî *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* adlı eserinde övünce muhaddîslere tavsiye diye yazdığı eserinde muhaddîsleri rivayet ettiklerini anlamaya yönlendirmesi bu tutarlı davranışın bir sonucudur.

Hatîb el-Bağdâdî'nin muhaddîsleri rivayetleri anlamaya yönlendirmesi veya fikhîla iştigal etmeye yönlendirmesinin sebebi dönemin ehli-rey ve ehli-hadîs muhalefetidir. Nitekim onun bu konudaki şu ifadesi bunu açıkça göstermektedir: “*Muhallifler, muhaddîsünü usul-i fikhî, sünenlerin ihtiva ettiği delilleri ve asıl konularını bilmediklerini dile getirmede acele ediyorlar. Muhaddîs, bunları derinlemesine bildiği zaman, tenkit edenlerden korunacak, göz ve gönüllerde yer tutacak, onları ta'n etmek isteyenler de kendisinden çekineceklerdir.*”⁶⁰ Bu ifadeler aynı zamanda muhaddîs olarak Hatîb el-Bağdâdî'nin de muhaddîslere yönelik eleştirisini içermektedir. Kendisi de muhaddîslerin sadece rivayetle ilgilenmelerini doğru bulmamakta ve onlara fikhîla ilgilenmeyi nasihat etmektedir.⁶¹

Hatîb el-Bağdâdî'nin fikhî hem rivayet (nakil) ve hem de rivayetin içeriği ile ilgilenmesi (anlamı/akıl) açısından değerce en yüksekteki ilim olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî, rivayetin anlaşılmasında rol aldığı ve pasif durmadığı için fikhî ve fakîhi öncelediğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşım Gazzâlî'de de görülmektedir. Gazzâlî de

⁵⁸ Konu hakkında ilgili diğer rivayetler için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Nasîhatu Ehli'l-Hadîs*, thk. Abdülkerîm Ahmed el-Vüreykât, 1. Baskı, Mektebetü'l-Menâr, ez-Zerkâ h.1408, 31-35.

⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., 37.

⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., 40.

⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî'nin aktardığı şu rivayette sadece karşıt grubun eleştirisinden kurtulma fikri yatmamaktadır. Aynı zamanda bir ekşiğin giderilmesini isteme de bulunmaktadır: Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Hallâl- Muhammed b. el-Abbâs el-Hazzâr-Ebû Bekir b. Ebî Davud-Ali b. Harşem dedi ki: “Çok defâ Veki'in şöyle dediğini duydum: “Ey gençler! Hadîsin fikhîni öğreniniz. Eğer ki siz hadîsin fikhîni (fikhü'l-hadîsi) iyi bilerseniz, ehli Rey size gâlib gelemez.” Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., 41.

aklın işlevsel olmasına göre ilimleri bir derecelemeye tabi tutmaktadır.⁶² Ona göre ilimler şu üç kısma ayrılır: Sırf aklî, sırf naklî hem aklî hem de naklî ilimler. Matematik, astronomi gibi ilimler sırf aklî ilimlerdir. Hadîs ve tefsir gibi sırf naklî ilimler ezbere dayalı, aklın pek işlevsel olmadığı herkesin elde edebileceği ilimlerdir. Hem aklî hem de naklî ilimlere ise fıkıh ve fıkıh usûlünü örnek olarak zikretmektedir. Ona göre ilimler tasnifinde en şerefli olan hem aklın hem de sem'in ortak kümesi olan bu ilimlerdir. Gâzzâlî fıkıh ve fıkıh usûlünün aklın ve şer'in özünden beslendiğini; onların ne şer'in kabul etmediği salt akla ne de aklın desteklemediği ve düzeltmediği salt taklide dayanmadığını belirtmektedir.⁶³

5. FAKÎHİN GÖREVLERİ

Hatîb el-Bağdâdî, Allâh'ın Peygamber'imize (s.a.v) gönderdiği İslâm'ı koruma görevini sahabe ve tabi'undan hüccet olanlara ve görüşleriyle şüpheleri kaldıranlara emanet ettiğini belirtir. Ona göre dinin korunması işi sahabe ve tabi'undan fakîh olanlara verilmiştir.⁶⁴ Hatîb el-Bağdâdî dini korumayı fukahânın görevi kapsamında değerlendirir. Onun bu konudaki ifadesi şöyledir: “Onlar şeriatını korumayı ve dinde bilgi sahibi olmayı kendilerine görev olarak yüklediği fakihlerdir.”⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, kendi görüşünü şu ayetlerle desteklemektedir: “Okumakta ve öğretmekte olduğunuz kitaba göre rabbanilerden olunuz.” (Âli İmrân: 79); “Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir gurup dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır”(et-Tevbe: 122).

Hatîb el-Bağdâdî bu ayetlerde Allah'ın müminleri iki gruba ayırdığını bir gruba cihadı vacip kıldığını; diğer gruba da dinde bilgi sahibi olmayı vacip kıldığını belirtir.⁶⁶ Böylelikle müminler topyekûn cihada katılmayarak şeriat muhafaza edilmiş ve ülke sınırları korunmuş olur. Aksi halde ya şeriat bozulur ya da küffar ümmete galip gelir.⁶⁷ Allah bu ayetler ile fakihlere dinde bilgi sahibi olmayı emrederek şeriatını muhafaza etmeyi amaçlamıştır. Allah cihada katılanlara da yeni çıkan olaylar ve nevazil hakkında “bilenlerden değilseniz, bilenlere sorun” (en-Nahl: 43) ayeti gereği fukahâyaya rücu etmeyi dinlerini onlardan sormayı emretmiştir.⁶⁸

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu ifadelerinde fukahâyı başvuru merci'i olarak gördüğü aşikârdır. Bununla beraber fukahânın uğraş alanı hakkında da bilgi vermektedir: Nevâzil ve yeni gelişmelerin hükmünü araştırma. Fakîh bu meseleler hakkında incelemede bulunup bir cevaba ulaşarak diğer insanlara ulaştırır. Ona göre fakih bu şekilde dinin muhafazasına katkıda bulunmaktadır. Bu konular hakkında fukahâ uğraşıp incelemede bulunmaz ve problemlerin cevabı ile ilgilenmezse dinin gündelik hayata bakan tarafı olmayacak ve din, günün insanı için işlevini yitirmiş tarihsel bir olgu olacaktır. Bu meseleleri inceleyip bir sonuca ulaşma dinin işlevselliği anlamında güncelliğini sağlayarak muhafaza etmektir. Hatîb el-Bağdâdî bu anlamdaki muhafazayı fakihlerin görevi kapsamında değerlendirir.

⁶² Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafi, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y 1993, 3.

⁶³ Gazzâlî, a.g.e., 3-4.

⁶⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 69.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 69.

⁶⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 69-70.

⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 70.

⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 70.

Dinî koruma tek yönlü değildir. Fakihlerin bulunduğu cevaplar ancak toplum tarafından karşılık bulunca yani yaşanılınca anlam bulur. Bundan ötürü Allâh dinle uğraşmayıp savaşa giden gruba geri döndüklerinde dinleri hakkındaki bilgiyi fukahâyâ sormalarını emretmiştir. Dinin bir kesim tarafından anlaşılması ve güncel problemlere cevap bulunması tek başına dinin muhafazasını sağlamaz. Bunca uğraşın ancak ulaşılan sonuçların fukahâ dışındaki kesimlerde ma'kes bulması ile anlam kazanır. Bundan ötürü Hatîb el-Bağdâdî'nin anlayışında dinin muhafazasının biri araştırıp öğrenme diğeri bunu ehline sorarak öğrenme şeklinde formüle edilerek sağlandığını ifade edebiliriz. Bu husus yukarıdaki ayette açık bir şekilde belirtilmektedir. Cihada katılanların geri döndüklerinde cevap bulabilmeleri için bir grubun geride kalıp din ilimleri ile uğraşmaları istenmektedir. Bilmeyenlerin de bilenlere sormaları ayrıca başka bir ayette emredilmiştir. Bu şekilde öğrenme ve sorma ile din işlevsel hale gelecek ve muhafaza edilecektir. Hatîb el-Bağdâdî, dinin muhafazası için cihad ve dinde bilgi sahibi olmayı birbirinden ayrı tutarak izah etmeye çalışmıştır. Onun bu konudaki ifadesi şöyledir: “Böylece (cihad eden ve geride kalıp din işiyle uğraşan iki grubun olması) mücahitlerle islam toprağı korunmuş, müteallimlerle imanın şeriatı korunmuş olur.”⁶⁹

Hatîb el-Bağdâdî'nin çağdaşı Cüveynî ise dini anlama ve savaş anlamındaki cihadı İslâm'a davet başlığı altında ele almaktadır. Ona göre Allâh yolunda cihat etmek İslâm'a davetin ikinci boyutu olan güç kullanma kısmıdır. İslâm'a davetin ilk boyutu İslâm'ın delilleriyle tanıtılmasıdır.⁷⁰ Cüveynî bu kısmın delil ve burhana dayanan tebliğ ve irşad ile şüpheleri apaçık delillerle gidermek olduğunu belirtir. Ona göre hak açıkça anlatıldıktan delil ve burhanlar serdedildikten sonra dinden çıkan, haktan yüz çeviren ve inatçılar konumunda olan kâfirlerle Müslüman oluncaya ya da zimmet akdini kabul edinceye kadar savaşılır.⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî cihadı ülke topraklarını koruma, din işiyle uğraşmayı da şeriatı koruma amacı olarak görmekte ve toprak ile dini korumayı bir birinden ayırmaktadır. Cüveynî ise cihadı sadece ülke topraklarını koruma aracı olarak değil aynı zamanda tebliğ ve irşadın ikinci sacayağı olarak görmektedir.

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre *Allah ulemâyı yeryüzündeki halifesi ve kulları üzerine kendi hücceti kılmış; peygamber ve uyarıcıdan sonra onlarla iktifa etmiş ve onların şهادetini kendi ve meleklerin şهادeti ile bir tutmuştur.*⁷²

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu ifadesinde onun fukahâyâ bakış açısını ve onlara yüklediği görevleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Fukahâ yeryüzünde Allah'ın halifesidir.
2. Fukahâ insanların dini konularda dayanacakları hüccettir.
3. Fukahânın işlevi Peygamberlik kurumunun işlevinin devamıdır.
4. Onlar Allah katında değerlidir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin fukahâyı yeryüzünün halifesi olarak görmesi Allah'ı tanıyıp bilmelerindedir Nitekim yukarıdaki cümleleri “*Allah'tan ancak alimler korkar*” (Fâtır: 28) ayetini zikrettikten sonra sarf etmektedir.

⁶⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 70.

⁷⁰ Cüveynî, *Giyâsü'l-Ümem fi't-Tiyâsi'z-Zülem*, thk. Abdü'l-Azim Mahmud ed-Dîb, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2011, 344.

⁷¹ Cüveynî, a.g.e., 344.

⁷² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 70.

Fukahânın diğer kullar üzerinde Allah'ın hüccet olduğunu şu ayetlere dayandırmaktadır: “...Peygamber'e veya ulu'l-emre götürselerdi, onlardan istinbat etmeye kadir olanlar onu bilirdi.”(en-Nisâ: 83), “Allah'a resulüne ve ulu'l-emre itaat edin”(en-Nisâ: 59).

Hatîb el-Bağdâdî “ulu'l-emr” ile kast edilenin fukahâ olduğuna dair rivayetler aktarmaktadır.⁷³ Bu ayetlerin ilkinde bir mesele hakkında bilinmek istenen bilginin kaynağı olarak resul ve fukahâ gösterilmektedir. İstinbât kelimesinin ayette zikredilmiş olması meseleleri kavrama işinin Peygamber ve fukahâ tarafından bilinebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu ayet fukahânın da bilgisini doğrulamakta ve onlara meşruiyet kazandırmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî'nin bu ayeti zikrettikten sonra en-Nisâ 59. Ayeti zikretmesi bir nevi pekiştirme anlamı taşımaktadır. Ayette fukahâ Allâh ve Rasûlünden sonra üçüncü bir itaat merkezi olarak zikredilmektedir. “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler.”(Âli İmrân: 18) Ayeti ile onların tanıklıklarının Allâh ve meleklerle beraber zikredilmesi fukahânın konumunu göstermektedir.

Hatîb el-Bağdâdî, bu ayetleri istinbât yetisine sahip fukahânın bilgili olduklarının ayet tarafından tescil edildiğini; bundan ötürü de hem şahitlikleri Allâh ve meleklerin şahitliği gibi görüldüğünü hem de itaat edilmelerinin gerekli görüldüğünü ifade etmeye çalışmaktadır. Böylece fukahâ: a. Peygamberle beraber istinbât yetisine sahip; b. Allah ve Peygamberle beraber itaat edilmesi gereken; c. Allâh ve melekleri gibi şahitliği makbul bir kesim olarak sunulmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî ayetler ile fukahânın bilgisinin tescil edildiğini ortaya koyup Allah ve Peygamberle ilişkilendirip dinî konularda merci kaynağı olarak sunduktan sonra bilgi sahibi olmayanların tavırlarına geçer. O, “Bilenler ile bilmeyenler bir olur mu” (ez-Zümer: 9) ayetini zikrederek⁷⁴ ilim sahibi olmayanların yukarıda zikredilen kısımda olmadıkları ve dolayısıyla onların bilgisinin alimlerin bilgisi gibi olmadığını belirtmek ister. Böylelikle ilim sahibi olmayanlar bilenlere sormalı ve bilenlerin kendilerine verdiği bilgiye göre davranmalıdır. Fukahânın bilgisinin meşruiyeti temellendirildikten ve insanlar için anlamı tespit edildikten sonra onlara din konularında danışma emredilerek dinin muhafazası yukarıda ifade ettiğimiz gibi sağlanmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin “Peygamber ve uyarıcıdan sonra onlarla iktifa etmiş” şeklindeki ifadesi alimlerin ifa etikleri görevin nebevi işlevin devamı olarak gördüğünü göstermektedir. Allâh'ın, Peygamber ve uyarıcı yerine alimlerle yetinmesi ifa edilen görevin keyfiyeti itibariyle benzer olduğuna işaret eder. O eserinde alimlerin Peygamberlerin varisi olduğu şeklindeki hadîsi de zikreder.⁷⁵ Bu şekildeki bir ilişkilendirme ile fukahâyâ dinî referans olması açısından meşruiyet kazandırılmış olmakta, halk nezdindeki itibarları sağlanmaktadır. Ancak Peygamberle ilişkilendirmenin ve Peygamber görevinin devamının sınırı tartışılmıştır. Peygamberlerin vahiy alma, tebyin ve tebliğ görevleri olduğu; alimlerin vahiy alma dışındaki görevleri yerine getirmede onun varisi olduğu şeklindeki kabul sünnî anlayışı yansıtır. Örneğin Cüveynî alimleri nebiler yerine şeriatı uygulayanlar olarak tavsif etmektedir.⁷⁶ Uygulayıcı olmak zaten daha önce tespit edilmiş kuralların hayata geçirilmesi demektir. Şeriatın uygulanması ve uygulanabilir kılınması biri tebliğ diğeri tebyin olmak üzere iki görevi gerekli kılmaktadır. Özellikle uygulanabilir kılma icthâd

⁷³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 126-131.

⁷⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 70.

⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 105.

⁷⁶ Cüveynî, a.g.e., 462.

mekanizmasının işletilmesini zorunlu kılar. Bu da fukahânın faaliyet alanı kapsamına girmektedir. Hatîb el-Bağdâdî'nin eserinde yer verdiği ve bizim de yukarıda aktardığımız bir hadîste geçen “*Muallim olarak gönderildim*” ifadesi ile fukahânın ifa ettiği görevin Peygamber'in ifa ettiği işlerden olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir.⁷⁷

Hatîb el-Bağdâdî aktardığı bir rivayette Peygamberler ile fukahânın hüküm vermedeki benzerliğine değinmektedir. Söz konusu bu rivayette enbiyanın meclisi ile fukahânın meclisi arasında insanlar hakkında hüküm vermeleri üzerinden benzerlik kurulmaktadır. Fukahâ'nın Peygamber'in varisi olması bu benzerlik üzerinden somutlaştırılmaktadır.⁷⁸ Bir önceki başlıkta Allâh'ın Peygamber'e gönderdiği ilim ve hidayet taşıyıcısı olarak insanların kategorize edilmesi ve Peygamberi en iyi temsil eden grup olarak fukahânın tasvir edilmesinde de fukahânın Peygamberle ilişkisi başka bir açıdan izah edilmeye çalışılmaktaydı.

Fukahânın genel olarak da ulemanın ifa ettiği görevin Peygamber'in görevine benzetilerek onunla ilişkilendirilmesi Hatîb el-Bağdâdî'ye has bir durum değildir. Onun çağdaşı Cüveynî de ulema ile Peygamber arasında nesih teorisi üzerinden benzerlik kurar. Peygamberlerin zamanında, ahkâmın nesih ile değişmesi imkânı bulunmaktaydı. Nesihle değişen ahkâm, ümmet hakkında Allah'ın hükmünün değişmesi anlamına gelmekteydi. Aynı şekilde âlimlerin ictihâdlarının değişmesi de fetva isteyenler hakkında Allah'ın hükmünün değişmesi itibariyle nesihle değişen Allah emirlerine benzemektedir.⁷⁹ Esasında hem Hatîb el-Bağdâdî hem de Cüveynî ilişkiyi ifa edilen görev yani muhatap kitle üzerindeki rolleri üzerinden kurmaktadırlar. Her ikisi de fukahâyı dini anlamda insanlar üzerinde hüküm verme yetkisi ve görevi ile Peygamber'e benzetmektedirler.

Fakihlerin ictihâdlarının inananlar açısından anlamı ismet sıfatını taşımamalarına rağmen Peygamberle ilişkilendirilerek sağlanmaya çalışılmıştır. Fukahânın Peygamber'in varisleri olmalarının ile Peygamber'e gönderilen ilim ve hidayeti en iyi kavrayan ve aktaran kesim olanların fakihler olduğunun belirtilmesi kurulmaya çalışılan bu ilişkinin dayanaklarını teşkil etmektedir. Bununla beraber yukarıda Hatîb el-Bağdâdî'nin de aktardığı ayetler ve onların anlaşılmasına dair aktardığı rivayetler fukahânın dini anlamada merci kaynağı olduğunu gösteren diğer delillerdir.

SONUÇ

Hicri beşinci asırda yaşamış olan Hatîb el-Bağdâdî, İslâmî ilimlerin birçok alanında çalışmaları olmakla birlikte en çok hadîs alanında şöhret bulmuştur. O kendi çağındaki muhaddîslerin sadece rivâyete dayanan ilim anlayışını doğru bulmayarak fıkıhla ilgilenmelerini tavsiye etmiştir. Fıkıh ona göre gerek rivayeti gerekse de dirayeti (anlama) barındırması açısından bir ilim talebesinin müstağni kalamayacağı bir ilimdir. Fakih yerine getirdiği bu görev sayesinde Peygamber'in hakiki varisi olmaktadır. Söz konusu bu veraset Peygamber'in Allah'tan aldığı ilim ve hidayeti temsil etmedir. Hatîb el-Bağdâdî'ye göre fukahâ ayetlerde Peygamber ile beraber istinbât yetisine sahip ve kendilerine dini konularda rücu edilip itaat edilmesi gereken ve dini muhafaza işinin

⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 88-90.

⁷⁸ Sehl b. Abdullah et-Tüsterî şöyle der: “*Kim enbiyanın meclislerine bakmak isterse alimlerin meclisine baksın. Bir adam şöyle sorarak gelir: ‘Ya falan! eşi üzerine şöyle şöyle yemin eden adam hakkında ne dersin’.* (alim de) ‘eşi boştur der’. *Başka bir adam gelir ve ‘eşi üzerine şöyle şöyle yemin eden hakkında ne dersin’.* (alim de) derki: ‘*bu sözüyle yemini geçersizdir’.* Bu ancak nebi ve alimin yetkisindedir”. Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., I, 149.

⁷⁹ Cüveynî, a.g.e., 463.

kendilerine yüklendiği kimselerdir. Fukahâ dini anlayarak yeni gelişen olayların hükmünü ictihâdı ile tespit ederek onun dinamizmini sağlar. Böylelikle din tarihsel bir olguya dönüşmekten kurtularak yaşanabilir hale gelince korunmuş olmaktadır. Söz konusu bu koruma, biri anlama (beyân), diğeri anlatma (tebliğ) olan Peygamberliğin iki fonksiyonunu barındırmaktadır. Dolayısıyla bu iki fonksiyonu Peygamberden sonra hakiki anlamda fukahâ tarafından yerine getirildiği için onun gerçek varisleri fukahâ olmaktadır.

KAYNAKÇA

ARPAGUŞ, Hatice K, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, s. 25-56.

CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbüri, *el-Varakât*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2010.

....., *el-Burhân*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, 1. Baskı, Katar h.1399.

....., *Ğiyâsü'l-Ümem fi't-Tiyâsi'z-Zülem*, thk. Abdü'l-Azim Mahmud ed-Dîb, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2011.

EŞİT, Davut. *Hicrî IV-V. Asırlarda Irak-Horasan'da Şâfi'î Fıkıh Usûlünün Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

....., “Klasik Dönem Fıkıh Usûlü Eserlerinde Bilginin Kısımları”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi*, cilt: 10, sayı: 1, 2018.

EŞİT, Davut, Muhammet Enes Kala, “Onüçüncü Yüzyıl İslâm Hukuk Felsefesinde Bilginin Mahiyeti -Âmidî ve Zerkeşî Örneği-” *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara 2014.

GAZZÂLÎ, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y 1993.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, thk. Beşâr 'Avâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2002.

....., *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, thk. Ebû Abdirrahman Adil b. Yusuf. 1. Baskı, Dârü İbni'l-Cevzî, Suud 1996.

....., *Nasîhatu Ehli'l-Hadîs*, thk. Abdülkerîm Ahmed el-Vüreykât, 1. Baskı, Mektebetü'l-Menâr, ez-Zerkâ h.1408.

İBN FÜREK, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-İsfahânî en-Nîsâbüri, *Kitâbü'l-Hudûd fi'l-Usûl*, 1. Baskı, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1999.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr b. el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şirî, 1. Baskı, Dâru İhyâyi't-Türâsi'l-Arabî, y.y 1412/1998.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ-Mustafâ Abdülkadir 'Atâ, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1992.

İSTEMİ, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

KANDEMİR, Mehmet Yaşar “Hatîb el-Bağdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, XVI, ss. 452-460

ÖMERÎ, Ekrem Ziyâ, *Mevâridü'l-Hatîbi'l-Bağdâdî fi Târihi Bağdâd*, Dâru Tîbe, Riyad 1985.

SARI, Necmi, *el-Hatîb el-Bağdâdî ve Hadîs İlmindeki Yeri*, 1. Baskı, Ümmülkura Yayınevi, İstanbul 2003.

SEM'ÂNÎ, Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temimî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Mua'limî ve diğeri, 1. Baskı, Meclisu Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd 1412/1962.

ŞİRÂZÎ, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, *el-Lüma' fi Usûli'l-Fıkh*, thk. Abdülkâdir el-Hatîb el-Hasanî, 1. Baskı, Dârü'l-Hadîs el-Kâtaniye, Beyrut 2013.

TAHHÂN, Mahmud, *el-Hâfiz el-Hatîb el-Bağdâdî ve Eseruhu fi 'Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kur'an'î'l-Kerîm, Beyrut 1981.

TAKIYÜDDİN ES-SÜBKÎ, Tâcüddîn Abdülvehhâb, *Tabkâtü's-Şâfi'iyetü'l-Kübrâ*, thk. Mahmud muhammed et-Tanâhî, Abdü'l-Fettâh. 2. baskı, y.y h.1413.

UBEYDÎ, Abbâs Ali Hamid, *el-Menhecü'l-Usûli li'l-Hatîb el-Bağdâdî fi Kitâbihi el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirasât el-İslâmiyye, Irak 2012.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkîretü'l-Hüffâz*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.

.....*Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l'Alâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2003.

..... *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1427/2006.

ZİRİKLÎ, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî, *el-A'lâm*, 15. Baskı, Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.